

בסוד עבדיך

דמית הדר פבוד הודך

בס"ד גליון ד' תשפ"ב פרשת ויקהל - שקלים הפטרת שקלים - "הוידע הכהן" הנושא: הבאת שקלים לברק הבית

הפטרת פרשת שקלים:

שנתנו ב' ארונות הא' בחוץ לתקלין עתיקין של שנים עברו שנתרשלו מליתנם, וארון שני שנתנו בפנים לתקלין חדתינן.³

נתינה לידי הגזבר בערכין

כתב בחי' מרן רי"ז הלוי (עמ"ת עמי כ"ה) שמבואר בקרא "ונתנו שמה הכהנים שומרי הסף את כל הכסף המובא בית ה'", שהכסף שהביאו העם לא היו נותנים בעצמם לתוך הארון, אלא הכהנים שומרי הסף היו נותנים הכסף בארון, והטעם שלא נתנום בעצמם בארון, משום שהכסף שהביאו היה כולל גם כספי ערכין שטעון נתינה ליד גזבר, וכמבואר בחולין (קלט). תניא רבי נתן אומר "ונתן את הערכך ביום ההוא קודש לה" חולין עד שיבואו לידי גזבר.⁴ ולכן תקנו שהכסף יובא לכהנים והם יתנוהו בארון, שאם העם היו נותנים הכסף בעצמם בארון לא היו מקיימים בזה נתינה ליד גזבר, ואע"פ שהארון הוא כחצר שקונה כעין יד, מ"מ חצר אינו קונה בהקדש, וכמבואר בב"ב (עט). הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים וכו' מועלין בהן ואין מועלין במה שבתוכן, ופי' רשב"ם (ד"ה "הכי קאמר") דלא אלים רשות הקדש לקנות מן רשותו כיד הדיוט, דאילו בחדיוט אתרביא רשות מ"יזאם המצא תמצא בידו" אבל לא בהקדש. וכתבו התוס' ד"ה "ואין מועלין במה שבתוכו" דלא אמרינן שיקנה חצר הקדש כמו שקונה חצר הדיוט, דחצר משום יד אתרביא ולא מצינו יד להקדש.⁵ ועל כן הוצרכו להביא הכסף לידי הכהנים שהם הגזברים לקיים "ונתן את הערכך" והם נתנוהו בארון.

"בן שבע שנים יהואש במלכו וכו' לא יובא בית ה' לכהנים יהיו" (מלכים ב' י"ב א-י"ז), והספרדים מתחילים "ויכרות יהודע" (י"א י"ז).²

ומבואר בהפטרה שאחר שהומלך יהואש בהיותו בן שבע שנים ע"י יהודע הכהן הגדול, השמיד את כל פסילי המלכה עתליהו אשר מלכה לפניו, וכן חידש את ביהמ"ק שזנח בתקופת המלכים הרשעים שמלכו לפניו, ולכן היה הבנין רעוע והוצרך לתיקון, עוד תיקן יהואש שכל הכספים אשר יובאו בית ה' יהיו לכהנים, ותמורת זאת יחזקו את בדק הבית, כעבור זמן והבית נשאר על מכונו ואין איש מחזקו ומתקנו, ותיקן שלא יתנו לכהנים את כספי בדק הבית, והניח ארון חרוץ אצל המזבח, כדי שכהנים יתנו בו את כל הכסף שיביאו העם לבית ה', ולאחר מכן מנו את כל הכסף וחזקו בו את בנין הבית.

כסף הקדשים אשר יובא בית ה'

"ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה', כסף עובר, איש כסף נפשות ערכו, כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' (מלכים ב' י"ב ה), ופי' רש"י "כסף עובר איש כסף נפשות ערכו" שני כספים יש כאן, כסף עובר - הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו (שמות ל' י"ג) "כל העובר על הפקודים", ואיש שיתנדב ערכת נפשו האומר ערכי עלי, כל כסף אשר יעלה וגוי כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית.

והיינו שיש ג' סוגי כספים, מחצית השקל - ערכין - ונדרי הקדש, וכולם הביאו לכהנים לחזק את בדק הבית, וכעבור זמן תיקן יהואש שיתנו הכהנים את הכסף בארון אצל המזבח, וכמבואר בקרא (פסוק י') "ויקח יהודע הכהן ארון אחד ויקוב חור בדלתו, ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא איש בית ה', ונתנו שמה הכהנים שומרי הסף את כל הכסף המובא בית ה'".

הארון שבו נתנו הכסף המובא בית ה'

אי' בירושלמי (שקלים פ"ו ה"ד) כתיב "וככלותם הביאו לפני המלך ויהודע את שאר הכסף ויעשהו כלים לבית ה' כלי שרת" (דברי הימים ב' כ"ד י"ד), ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן אמר שתי נדבות עשה, תני דבי ר' ישמעאל נדבה אחת, והא כתיב "ויאמר המלך ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער בית ה' חוצה", אמר ר' חונא מפני הטמאים.

וביאר הקרבן העדה, "שתי נדבות עשה" - דבמלכים כתיב "ויתן אותו אצל המזבח", ובדברי הימים כתיב "ויתנהו בשער בית ה' חוצה" משמע דב' ארונות עשה א' בפנים וא' בחוץ, ומסתמא לב' מיני נדבות עשה אותן.

ובמפרשי ירושלמי הביאו ב' פירושים - "מפני הטמאים", או שעשו ב' ארונות - הראשון בפנים והוסיפו ארון נוסף מבחוץ עבור הטמאים שאינם יכולים ליכנס לפנים, או שהיה רק ארון א' שיהודע נתנו בפנים, ואח"כ המלך אמר שיעבירוהו לחוץ עבור הטמאים שיוכלו להכניס הכסף לתוכו, והמלבי"ם כתב שמה

זר אסור ליכנס לעזרת כהנים

וכתב הגרי"ז טעם נוסף - דמבואר במתני' (כלים פ"א מ"ח) עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם, עזרת הכהנים מקודשת הימנה שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה. וכיון שנתנו הארון "אצל המזבח" בעזרת הכהנים במקום שאסור לזרים ליכנס לשם, על כן הוצרכו להביא הכסף לידי הכהנים, שהם היו מותרים ליכנס לעזרת כהנים כדי ליתנו בארון.

ב' הטעמים והחילוק ביניהם

והאריך בספר חי' רבנו משולם דוד הלוי (עמי ס"ב), במה שיש ב' טעמים שהכהנים היו נותנים הכסף בארון, משום שערכין טעון נתינה לידי הגזבר, וגם משום שהארון היה בעזרת כהנים שאסור לזר ליכנס לשם, וכתב שלאחר שהמלך הוציא הארון לחוץ וכמבואר בירושלמי, תו לא שייך הטעם שאסור לזר ליכנס, והטעם שנתנו הכסף לידי הכהנים הוא רק משום שערכין טעון נתינה לידי גזבר.

וכתב עוד נפק"מ בשאר נדבות לבדק הבית, לפי שרק בערכין מצינו שטעון נתינה ליד גזבר, אבל בשאר הכסף המובא בית ה' יכלו לתת בעצמם, ומה שהכהנים נתנוהו בארון הוא רק משום שאסור לזר ליכנס, ולפי"ז לאחר שהמלך הוציא הארון לחוץ היו העם יכולים ליתן שאר נדבות בעצמם בארון.

1 והטמאים היו מניחים מבחוץ, (ויש להסתפק אם הפתח שבפנים היה ב"א אמה של עזרת ישראל או בעזרת כהנים סמוך למזבח).

2 והרמב"ם (הלי ערכין פ"ג ה"ג) כתב שה"ה האומר דמי אדם עלי, והטעם מבואר בחי' הגרי"ז (ערכין ב.) שדמים באדם הוא דין מיוחד כמו ערכין ולא כאומר דמי כלי זה עלי.

3 אולם בחי' הרמב"ן (בפני השני) ויש לומר אי נמי קניא ליה אין מעילה בזכיחה. וכ"כ רבינו יונה והריטב"א שחצר קונה להקדש ורק אין בו מעילה, שאין מעילה רק בקדושה שבאה מחמת קדושת הפה. ועי' בזה בקצות החושן (סי' ר"ס ק"א).

1 הפטרת שקלים - נקראת בכל השנים, ובשנים הפשוטות נקראת בפרשת משפטים, מלבד קביעות הש"א שנקראת בפרשת תרומה, ובכל השנים המעוברות בפרשת ויקהל, מלבד קביעות הח"א והש"ג שנקראת בפרשת פקודי.

2 אי' במגילה (כ"ט:) בשלמא למ"ד כי תשא היינו דמפטרין ביהודיע הכהן דדמי ליה דכתיב "כסף נפשות ערכו".

3 ועי' משך חכמה (הפטרת שקלים - סוף חומש שמות), שהיה ארון א' בלבד שהניחו בשער ניקנור שלא נתקדש החלל, וכן ביאר מהר"א פולדא (על הירושלמי) שהיה מאריך השופר ויצא לחוץ, והכהנים היו מניחים המעות מבפנים

כשהגזבר יוציאם מהארון יקיים נתינה להקדש

בספר ימי הפורים (להגרי"י שכטר - פ' שקלים) הק' למה הוצרכו ליתן הערכין לידי הכהן שיתקיים נתינה להקדש, הלא גם אם היו העם נותנים בעצמם לתוך הארון, מ"מ כשהגזבר יוציאם מהארון אז יתקיים "ונתן את הערכך", שהרי ברור שא"צ מעשה נתינה כמו בגט שפסול בטלי גיטך מעי"ג קרקע, אלא העיקר שיגיע לידי הגזבר, א"כ הלא סגי במה שיגיע לידי הגזבר כשיוציאם מהארון.

וכתב דאין לומר דחיישינן שמא ימות הנותן קודם שיוציאם הגזבר ואז לא יועיל הנתינה, דהא קי"ל במלוה הכתובה בתורה שיעבודא דאורייתא וא"כ הירושין חייבים, ושפיר מתקיים נתינה לגזבר גם לאחר מיתו.

ותי' דאי' בר"ה (ד) דבערכין איכא בל תאחר, ומבואר ברמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ד הל' י"ג) שגם ברגל ראשון עובר בעשה של "והבאתם שמה", וא"כ אם יתנם בארון בעצמו, שמא עד שהגזבר יוציאם מהארון יעבור בבל תאחר, שהרי לא קיים מצוותו עד שיגיע לידי גזבר, ולכן היו נותנים הערכין לידי הכהנים, כדי לקיים מיד מצות נתינה לידי הקדש.

ועוד תי' דנפק"מ לעני הנותן כסף ערכו בהישג יד, דאם נתן סלע א' ואח"כ העשיר לפני שהגזבר הוציא הכסף מהארון, יצטרך להוסיף עד חמישים, דבשעת נתינה הלא עשיר הוא דהא עד השתא לא מקיים נתינה להקדש, וכיון שלא רצו לברר כל פעם אם הכסף הגיע לידי גזבר לאחר שהעשיר או בעודו עני, על כן היו מתחילה מביאין הערכין לידי הכהן לקיים מצות נתינה להקדש מיד, ואח"כ הכהנים היו נותנים הכסף בארון.

"כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה' וכו' כסף נפשות ערכו" (פסוק ה')

ובתרגום יונתן - כסף פורקן נפשתיא דמתן גבר פורקן נפשיה.

והנה כבר דנו רבוותא ז"ל בגדר ומהות ענין הערכין, ועי' בהזון איש (ערכין ריש סי' כ"ט) דהאריך בכונת התורה בפרשת ערכין.

ובדברי התרגום יונתן מצינו אפוא שורש ומהות ענין הערכין שנתחדש ענין פדיון נפש באדם ע"י נתינת הערך שקצבה לו תורה.

ובאמת נראה עוד דאף באומר דמי עלי שנישום כעבד ונותן הדמים להקדש - נמי יש בו מענין כפרת הנפש, וכמו שמוצינו גבי שור שנגח אדם שנותן דמי מזיק למ"ד כופרא כפרה.

וזהו שמוצינו שפירשו חכמים במתני' (ערכין יט.) דין "האומר משקל ידי עלי ר"י אומר מביא חבית מים ומכניסה עד מרפיקו ושוקל מבשר המור ועצמות וגידים וכו', ובגמ' (יט:) האריך לבאר היאך ישקול. ואפ"ו בשופטני עסקינן דתחת לקצוב את חיובו בוחר לו ליתן לפי משקל בלתי ידוע ומורה לבדוק, אלא דהוא ענין כפרה ופדיון לתת דמיו או דמי ידו, אלא דנתחדש נמי ענין פדיון ע"י נתינת השיעור דערכין שקצבה תורה לכל אדם, מלבד פדיון נפש לפי דמים.

(ועי' בספר ברכת כהן - ריש מסכת ערכין, שהוכיח באריכות שמהות ערכין הוא שנתחדש ענין פדיון נפש באדם ע"י נתינת הערך שקצבה לו תורה.)

(מפי הרה"ג רבי מנחם הופמן שליט"א)

ולפי הפירוש בירושלמי שעשו ב' ארונות א' בפנים וא' בחוץ, י"ל ששאר הנדבות היו העם יכולים ליתן בארון שבחוץ, מלבד ערכין שהיו צריכים ליתן לידי הכהן והוא היה נותנם בארון.

נתינת הערכין לידי הגזבר

כתב הספרי (קט"ז) "וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך" ממנו מהם גזברים ואמרכלים, והובא ברש"י (קרח י"ח ב'). וכתב בדרך חכמה (הל' כלי המקדש פי"ג סי"ק ז') ולכתחילה עשאוה כהנים והלויים מסייעין אותן ואם אין לויים עושין גם זרים, ועי' הזון איש (אוי"ח סי' קכ"ה סי"ק י') בסדר מינוי הגזברין. הרי מבואר שהלויים נתמנו לגזברים וא"צ ליתן הערכין דוקא לידי כהן, ומקיימים "ונתן את הערכך" בנתינה לידי הגזבר ואע"פ שהוא זר. ובה מבואר מה שכתוב "ונתנו שמה הכהנים שומרי הסף", להורות שמה שנתנוהו לכהנים הוא מחמת היותם גזברים ולא מחמת שבט הכהונה.

ונמצא שיש נפק"מ נוספת בין ב' הטעמים שהיו מביאים הכסף לכהנים ליתן בארון, שאם משום "ונתן את הערכך" סגי ליתנו לידי הגזבר ואע"פ שהוא זר, ואם משום שזר אינו יכול ליכנס לעזרת כהנים, צריך להביאו לכהן ליתנו בארון.

ולכאורה כהן שהעריך יצטרך ליתן כסף הערכין לידי כהן אחר, ואע"פ שיכול ליכנס לעזרת כהנים, מ"מ בעינן מעשה נתינה לידי גזבר של הקדש לקיים "ונתן את הערכך".

וכן נפק"מ לאחר שקיבל הכהן הערכין, אם יכול לשלוח זר ליתנו בארון, שמשום "ונתן את הערכך" כבר נתקיים כשבא ליד כהן, ומ"מ מחמת היותו זר אינו יכול ליכנס לעזרת כהנים וליתנו בארון.

ויש להסתפק בזר שהותר לו ליכנס לעזרת כהנים לצורך סמיכה שחיטה ותנופה, וכמבואר במתני' (כלים פ"א מ"ח), אם יכול גם ליתן הכסף בארון, ואפילו אם הניחו הארון בין האולם למזבח, מ"מ יכול ליכנס לשם לצורך הקפה עם הלולב, וכמבואר ברי"ף גיאות (הל' לולב ע"מ קני"ה) ובארור זרוע (ח"ב סוכה ש"י) ובחזקוני (יתרו כ"א) ודלא כריטב"א (סוכה מג:), וכיון שהותר לו ליכנס לעזרת כהנים יכול ליתן הכסף בעצמו בארון, ומ"מ בערכין בעינן נתינה לידי הגזבר לקיים "ונתן את הערכך".

6 ובתפארת ישראל (כלים פ"א אות ס"ה ומדות פ"ב אות נ"ט) מבואר, שזר יכול ליכנס לעזרת כהנים לכל צורך ולא רק לצורך סמיכה שחיטה ותנופה, ומ"מ מוכח שלהביא כסף לארון שאצל המזבח לא מקרי צורך ולא הותר ליכנס לעזרת כהנים, ועל כן הביאוהו לכהנים כדי ליתנם בארון.

בְּנֵי־אֵי הָאֲבֹת וְצִדֵּק

הסבר מנהגי הפטרות ע"פ ההלכה

הפטרות שקלים - היא מההפטרות שהוזכרו בגמ' (מגילה כט:) קורין בפרשת שקלים ומפטירין ביהודע הכהן, והוא דין מיוחד שמפסיקין מסדר ההפטרות עבור ד' פרשיות, ונחלקו המנהגים אם מתחילים מ"בן שבע שנים" או מ"ויכרות יהודע", דבגמ' איתא דמפטירין ב"יהודע הכהן", ונחלקו הראשונים שבטור (או"ח סי' תרפ"ה) כתב דמתחילין מ"בן שבע שנים" ומקורו בספר המנהגים לר"א טירנא (מנהג ד' פרשיות) ובארור זרוע (ח"ב שפ"ט) וכן מנהג האשכנזים, והשו"ע (סעי' ג') כתב דמתחילין מ"ויכרות יהודע" ומקורו באבודרהם (סדר הפרשיות) וכן מנהג הספרדים.

ויתכן דנחלקו בפירוש דברי הגמ' דמפטירין ב"יהודע הכהן", אם הכוונה להפטרות שמוזכר בה ענין יהודע, או שההפטרות מתחילה מיהודע, ולפי"ז א"א להתחיל מ"בן שבע שנים יהואש במלכו" דקאי ביהואש.

וכתב הערוך השולחן (סי' תרפ"ה סעי' ג'), ויש מתחילין מקודם מן "ויכרות יהודע" וזהו מנהג הספרדים, וטעמם נראה לי משום דקי"ל בסימן רפ"ד שיש להדר שיהיה בהפטרות כ"א פסוקים אם לא היכי דסליק עניינא, ומן "בן שבע שנים" עד "לכהנים יהיו" ליכא רק י"ז פסוקים, לכן מתחילין ד' פסוקים מקודם שזהו גם כן מעניינא דיהודע ויואש, אבל מנהג אשכנז אינו כן, ונראה דטעמם דהן אמת דזהו מעניינא דיהודע ויואש, מכל מקום אינו מעניינא דשקלים ולכן הוי כמו דסליק עניינא.

ולישב מנהג הספרדים שמתחילים "ויכרות יהודע" י"ל שהוא הקדמה לענין נתינת השקלים לחזק בדיק הבית, שמה שהוצרכו בזמן יהואש להתעורר לתרומות לביהמ"ק, היה מחמת שעתליתו המרשעת מלכה מקודם ופרצה את ביהמ"ק כמבואר בדברי הימים (ב' כ"ד ז'), ועל כן הוצרכו לחזק את בדיק הבית. וע"ד דרוש יש לפרש דהוי מעניינא דשקלים, דכמו שהשקלים באין לכפרה על מעשה העגל כמבואר בירושלמי (שקלים פ"ב ה"ג), ורק אחר שביטלו הע"ז ועשו תשובה הביאו מחצית השקל, כמו כן בהפטרות - לאחר שביטלו הע"ז ועשו תשובה הביאו השקלים לבדק הבית, ומ"מ לדינא מסתברא דלכו"ע חלק זה אינו מעיקר חובת היום ואינו מעכב.